Το Τρίτο στεφάνι του 21ου αιώνα! Λυρικό, μεστό, άμεσο, γρήγορο, πλούσιο, ανθρώπινο, βαθύ, ειλικρινές, ωμό, περιεκτικό, ένα βιβλίο που θα το θυμάμαι για χρόνια! Νιώθω πως ήρθε η ώρα να αποστασιοποιηθώ λίγο από το διάβασμα, \"να κατακάτσει ο κουρνιαχτός\" που λέω, να τακτοποιήσω μέσα μου τα συναισθήματα που γεννήθηκαν διαβάζοντας αυτό το βιβλίο και μετά να συνεχίσω. Ειλικρινά δεν έχω λόγια και ας φανεί ψεύτικο το εκθείασμα που ακολουθεί. Βιβλίο που σε αρπάζει από την αρχή στη δίνη των περιπετειών του, σου χαρίζει ένα ματσάκι βασιλικό και σου λέει, προχώρα, ξεφύλλισέ με. Αν διαβάζεις ένα βιβλίο κι αρχίζεις να υπογραμμίζεις άνα μία σελίδα ήδη από τις πρώτες είκοσι (προτάσεις, σκέψεις, αποφθέγματα, συναισθήματα), ε, τι άλλο να πει κανείς...Έκλαψα, συγκινήθηκα, πόνεσα, δυσανασχέτησα, ξαφνιάστηκα, γέλασα. Ήθελα να διαβάσω παρακάτω κι άλλο παρακάτω κι άλλο. Ένα βιβλίο που το συνιστώ ανεπιφύλακτα!

Αν διαβάσετε την περίληψη στο οπισθόφυλλο θα καταλάβετε ότι η Κατίνα είναι η πρωταγωνίστρια και το βιβλίο αφορά εκείνη αποκλειστικά. Κι όμως, στο πρώτο μέρος τουλάχιστον, διαβάζουμε για την οικογένειά της, για τις περιπέτειες, τα πάθη, τους έρωτες, τις ανατροπές, τις ζήλιες όλων των δικών της και αποκτάμε μια πολύ τρυφερή και όμορφη εικόνα για το Αρμενοχώρι της Κρήτης. Χωρίς να γίνεται κουραστικό, χωρίς να χάνεις τον μπούσουλα ποιος είναι ποιος, παρακολουθούμε τη ζωή της Μαρίας Κουτσουρέλη ή Κωσταντάκαινας (συζύγου δηλαδή του Κωσταντή). Στο δεύτερο μέρος η Κατίνα παντρεύεται και φεύγει στη Δραπετσώνα. Ήθη, έθιμα, κουλτούρα, νοοτροπία, άγραφοι νόμοι, προικιά, απελπισία, αδιέξοδα, πόθος μέσα από την ιστορία αυτών των δύο γυναικών.

Στο πρώτο μέρος έχουμε την ιστορία της οικογένειας Κουτσουρέλη από την ένωση της Κρήτης ως τη λήξη του Εμφυλίου. Σε κανένα σημείο του βιβλίου δεν έχουμε καταναγκαστική τοποθέτηση των γεγονότων σε κάποιο χρονικό σημείο της Ιστορίας. Η Ένωση, ο Βενιζέλος, η κήρυξη του πολέμου είναι κάπου στο βάθος, στο εκράν της ζωής των γυναικών και κάπου κάπου τις παρενοχλεί. Με εξαιρετικό γράψιμο, στυλ, ντοπιολαλιά, άφθονα καλολογικά στοιχεία, μεταφορές και παρομοιώσεις, ζούμε σε αυτό το ορεινό χωριό του Κισάμου, όπου η γυναίκα υπακούει στον άντρα της, είναι νοικοκυρά, είναι μαζεμένη, ανατρέφει τα παιδιά της, έχει περιορισμένες εξόδους, έχει όλο το νοικοκυριό στην πλάτη της, φροντίζει τα ζώα της, μαγειρεύει, δεν αντιμιλά, δεν παραπονιέται, απλώς υπακούει. Το παράπονο της Μαρίας είναι διπλό, γιατί όταν την απήγαγαν από τον πατέρα της, άλλον νόμιζε για γαμπρό κι άλλος την παντρεύτηκε! Ο αδερφός του άντρα της, μετά το γάμο, φεύγει για την Αθήνα γιατί δεν αντέχει τον πόνο που νιώθει να βλέπει παντρεμένη τη γυναίκα που αγάπησε τη νύχτα της απαγωγής της.

Για το λόγο αυτόν η Κατίνα καταπνίγει τα όνειρά της να συνεχίσει τις σπουδές στο γυμνάσιο. Ο πατέρας της το απαγορεύει και δε σηκώνει κουβέντα. Η μάνα, για να τη γλυκάνει, τη συστήνει σε μια μοδίστρα, τη Μαρίτσα, και το κοριτσάκι αφοσιώνεται στις μεταποιήσεις και στο ράψιμο. Με το ξέσπασμα του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, οι άντρες του χωριού τρέχουν στο μέτωπο. Το 1941 η μάχη της Κρήτης είναι σκληρή αλλά το νησί υποκύπτει στην μπότα του τυράννου. Ζούμε τα σκληρά αντίποινα που έκαναν οι Γερμανοί στα χωριά, λυσσασμένοι από τη λυσσώδη αντίσταση που συνάντησαν από τους απομείναντες απλούς και αδύναμους χωρικούς. Ζούμε το θρήνο, την αδικία, τα βασανιστήρια, την πίκρα, την πείνα.

Στο δεύτερο μέρος, η Κατίνα είναι παντρεμένη με τον Θέμελη, ρεμάλι της Δραπετσώνας και μόνη της ελπίδα να φύγει από το χωριό και να μεγαλώσει ένα παιδί που θα το σπουδάσει και θα μάθει γράματα και θα γίνει καλύτερο παιδί από αυτήν την αγράμματη. Η ζωή με το Θράσο είναι δύσκολη: τη ζηλεύει, τη δέρνει αλλά δεν μπορεί μακριά της. Η Κατίνα του βρίσκει πάντα μια δικαιολογία και αρνείται να δει την πραγματικότητα: αυτός της έτυχε, αυτός είναι το μέλλον της. Η αδερφή της, Αντωνία, που παντρεύτηκε τον κολλητό του Θέμελη, ζει δίπλα της και καθημερινά τσακώνονται μπας και \"πάρει μπρος\" αλλά μάταια. Ο Θέμελης είναι μπλεγμένος με τεκέδες και χασίσια, με ναργιλέδες και τη Ρόζα, μια ναζιάρα χορεύτρια που του χαρίζει απλόχερα ό,τι του σττερεί η γυναίκα του. Η ζωή του δεν αλλάζει ούτε όταν αποκτά τον Θράσο, τον γιο του. Η Κατίνα πόσο θα αντέξει δίπλα σε αυτόν τον άντρα; Πόσο πολύ τον αγαπά που να δέχεται όλα του τα λάθη και να μην καταφέρνει να φύγει από κοντά του; Πώς θα αντιδράσει όταν μάθει η Ρόζα του έκανε και παιδί; Τελικά αξίζει να το σκάσεις από μια κλειστή κοινωνία για να ζεις σε έναν γάμο ασφυκτικό; Η μυρωδιά του βασιλικού θα διώξει τα κακά πνεύματα από τη ζωή τους; Η Παραγκούλα που χτίσανε με τη λιγοστή αγάπη τους θα αντέξει στον τυφώνα της ανοικοδόμησης;

Κι όλα αυτά είναι ελάχιστα από όσα διαδραματίζονται στο βιβλίο, περιστατικά, εικόνες, γεγονότα, άνθρωποι. Δεσμοί, χωρισμοί, βεντέτες, αίμα και θάνατος, ζάχαρη και βασιλικός. Το μυστικό λοιπόν είναι η ζάχαρη για να μην πικραίνει το φαγητό. Βάζε λίγη ζάχαρη στη ζωή σου για να μη νιώθεις την πίκρα της και να μπορείς να ξεγελάσεις τον εαυτό σου πως όλα είναι ένα κακό όνειρο. Κι αν το παραμύθι που ξεκίνησες να διαβάζεις σου βγάλει δράκο αντί για πρίγκηπα συνέχισε να διαβάζεις, γιατί έτσι πρέπει, γιατί αυτό είναι το δικό σου παραμύθι και σου πρέπει, οπότε συνέχισε. Στο εξώφυλλο του βιβλίου έχουμε δύο πορσελάνινα φλυτζάνια, δανεικά από την πεθερά της Κατίνας, τα μόνα που ανέδιδαν μια πολυτέλεια στη φτωχική της κάμαρη. Γεμισμένα με ματσάκια βασιλικό, ματσάκια που χαρίζουν απλόχερα το άρωμά τους και σε γαργαλάνε να

χαμογελάσεις έστω και λειψά, αρκεί να συνεχίσεις παρακάτω. Την ιστορία την αφηγείται η ίδια η Κατίνα στα βαθιά της γεράματα στη γυναίκα του γιου της, του Θράσου, βυθισμένη στη λήθη ενός ελαφρού Πάρκινσον.

Το βίντεο παρουσίασης του βιβλίου δίνει ακόμη πιο έντονη εικόνα των εποχών, των καταστάσεων, των χαρακτήρων, της πραγματικότητας που αφηγείται η συγγραφέας:

https://www.youtube.com/watch?v=yegQylqSeRs

Το μόνο άσχημο σημείο του βιβλίου, ή μάλλον περιττό, είναι η αφήγηση της μοδίστρας Μαρίτσας, που μετααφέρθηκε σο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς ως εργάτρια μαζί με χιλιάδες άλλους αθώους και κακόμοιρους, όπου γνώρισε τον Σήφη, τον άντρα που εγκατέλειψε το νησί του για να μην αντικρίζει τη Μαρία που αγάπησε παντρεμένη. Η Μαρίτσα και ο Σήφης μοιράζονται τις δυσκολίες τους ως το το τραγικό τέλος του αποχωρισμού και το βιολί που της ζήτησε να το χαρίσει στη Μαρία του η Μαρίτσα, όταν κατάφερε να γυρίσει στην Κρήτη, το έφερε αμέσως στη Μαρία. Πολλές σελίδες κράτησε αυτή η ιστορία, χωρίς να δίνουν κάτι παραπάνω στο κείμενο. Αντιθέτως, ανακόπτουν την πορεία της αφήγησς και την εξέλιξη της ιστορίας της Κατίνας. Παραδέχομαι ότι αυτές τις σελίδες δεν τις διάβασα. Αν ήθελε η συγγραφέας να κλείσει τον κύκλο αυτής της εκκρεμότητας, θα μπορούσε να βρει έναν άλλο τρόπο, εξίσου ωραίο με το κλείσιμο της ιστορίας της Ρόζας, η οποία ιστορία έληξε τραγικά και ρομαντικά ταυτόχρονα (διαβάστε, διαβάστε).

Γάμοι λοιπόν, όνειρα, ελπίδες, προσδοκίες, αποδοχή, στωικότητα, ανεκτικότητα, δοτικότητα, φιλαλληλία, αγάπη, ένα πλήθος από συναισθήματα ξεχειλίζουν από αυτό το βιβλίο και ειλικρινά δε θα θέλετε να το αποχωριστείτε.

Από χαρακτηριστικά αποσπάσματα τι να πρωτοδιαλέξω;

\"\"Έχει περάσει τα ογδόντα, μα είναι κάποιες φορές που οι αναμνήσεις βαραίνουν στη ζωή περισσότερο από τα χρόνια, σα ρυτίδα χαραγμένη στην ψυχή. Ακόμη κι όταν ο χρόνος χαρίσει τη λήθη, ακόμη κι όταν τα γεράματα αναγκάσουν το νου να ξεστρατίσει σε ανώδυνα πια μονοπάτια, εκείνες επιμένουν να βρίσκονται εκεί, κρυμμένες βαθιά στα φυλλοκάρδια... Κοιτάζω τα χέρια της, έτσι όπως τα δάχτυλά της κρατούν σφιχτά το ποτήρι. Αδύναμα και ξερακιανά, γεμάτα καφέ κηλίδες, ζαρωμένα, χέρια ανθρώπου που δούλεψαν πολύ, που σκούπισαν πολλά δάκρυα, χέρια που η ζωή τούς στέρησε το χάδι, χέρια πονεμένα, που αρκεί μόνο μια στιγμή να

τα κοιτάξει κανείς για να δει πόσο παράπονο μαζεύτηκε εκεί, μέσα στις βαθιές αυλακιές που ο χρόνος τόσο ανάλγητα, χάραξε πάνω τους\" (σελ. 12).

\"Ένα τσακισμένο καράβι απ\' τη φουρτούνα της ζωής, ένα ναυάγιο πεταμένο σε μια ανεμοδαρμένη ακτή μοιάζει να είναι ό,τι έχει απομείνει πια από αυτή τη γυναίκα. Αρκεί μια στιγμή να κοιτάξει κανείς τα μάτια της για να δει το παράπονο που πλανιέται στη γαλάζια τους θάλασσα. Και ο έβενος που στόλιζε βοστρυχωτά το κεφάλι της έχει γίνει τώρα πια χιονάτο μπαμπάκι που ασημίζει καθώς το φως παίζει πάνω του\" (σελ. 12-13).

\"Ο χρόνος είχε κάνει καλά τη δουλειά του! Την κοιτούσα και τον έβλεπα μπροστά μου να χτυπά με τη σμίλη του, αργά, σταθερά, μονότονα, ακατάπαυστα, χρόνια τώρα, την αγαλματώδη επιφάνεια της ψυχής της. Ό,τι είχε κάποτε υπάρξει οδυνηρό είχε σβηστεί για πάντα από τη μνήμη της κι ένα μακάριο χαμόγελο διαγραφόταν επάνω στο πρόσωπό της, φιλοτεχνώντας το πορτρέτο της λήθης επάνω στον γέρικο καμβά του\" (σελ. 19).

\"Το μυστικό είναι η ζάχαρη, κόρη μου. Μια σταλιά χρειάζεται, εκεί στη μύτη του κουταλιού, και φτάνει για να γλυκάνει όλη η δόση, κι ύστερις να τα γεύεσαι και να σου μένουν αξέχαστα. Μα θέλουνε κι αυτά την τέχνη τους, μη θαρρείς πως εύκολα μπορεί κανείς να τα σιάξει...Το μυστικό είναι η ζάχαρη, λοιπόν, σκέφτηκα. Η ζάχαρη που απαραιτήτως έβαζε στο φαΐ της, στα γλυκά της, στη ζωή της. Μια σταλιά, όπως έλεγε, μια πρέζα ζάχαρη και η ζωή γίνεται πιο γλυκιά κι αντέχεται. Αναρωτιέμαι πόση ζάχαρη κατάφερε να ρίξει επάνω στη δική της ζωή, πόσα τεχνάσματα επινόησε για να τη γλυκάνει και να μπορέσει να τη ζήσει\" (σελ. 21).

\"Τον κοιτούσε που έπαιζε και που κάθε τόσο έριχνε ματιές προς το παράθυρο της Μαρίας. Έστελντε τις νότες του, μία μία, όμοια ατίθασα πουλιά, να της μιλήσουν για όσα δε θα μπορούσαν να ζήσουν ποτέ μαζί, για όσα δε θα μπορούσαν ποτέ ούτε να σιγοψιθυρίσουν. Κι εκείνη, πίσω από το δικό της κλειστό παράθυρο, μάζευε ένα ένα εκείνα τα πουλιά και τα τάιζε με την ανυπόταχτη ανάγκη της να του τα πει όλα όσα ένιωθε. Νόμιζε πως δεν την έβλεπε, πως το σκοτάδι του δωματίου της την είχε αγκαλιάσει τρυφερά και την προστάτευε. Το αναμμένο καντήλι όμως που κρεμόταν πάνω από το εικόνισμα στον τοίχο, λαθροφώτιζε το δωμάτιό της, σχηματίζοντας σκιές που διέγραφαν πιο λάγνα τη λιγνή της σιλουέτα. Και κάθε του δοξαριά γινόταν μαχαιριά στα σωθικά της\" (σελ. 67).

\"Μόνο η Μαρία, η νύφη του, κατάλαβε πως ο Σήφης είχε περάσει από κει απ\' το βαζάκι με το πετιμέζι που βρήκε δίπλα στον τάφο της πεθεράς της την επόμενη μέρα που πήγε να της ανάαψει το καντήλι.

Τόσα χρόνια σφραγισμένο κι άθικτο το είχε μαζί του, μην τύχει και του τελειώσει και γι\' αυτό δεν το πείραξε. Μια κουταλιά μάνας φυλαγμένη μέσα σ\' ένα γυάλινο βαζάκι, ερμητικά κλειστό, μην τυχόν χαθεί έστω και μια σταλιά από την πολύτιμη ανάμνησή της\" (σελ. 71).

\"...τα όνειρα βρίσκουν μια χαραμάδα, τα αφιλότιμα, ίσα που χωρούν, στριμώχνονται με πείσμα, όμως και να που τα καταφέρνουν και περνούν μέσα στο νου, μπαίνουν μέσα του βαθιά, ριζώνουν κι ύστερα δύσκολα κανείς τα ξεριζώνει\" (σελ. 100).

\"-Τόσο πολύ τα αγαπάς, καλέ μάνα, τα λιόδεντρα;...-Σαν τα παιδιά είναι. Και κάθε φορά που πονάμε εκείνα μας συμπονούν. Κάθε χαρακιά πάνω στο σώμα τσι ένα δικό μας αχ είναι. Έτσι έλεγε κι η μάνα μου η δόλια, Κατινάκι μου, έτσι κι οι παλιές κυράδες, πως δηλαδή κάθε φορά που το δικό μας δεντρί βγάνει και μια χαρακιά, ή μια κουφάλα μεγαλώνει επάνω στο κορμί του το κακορίζικο, είναι \'πειδή πονάει η δικιά μας η καρδιά..Γι\' αυτό τ\' αγαπάω, κόρη μου, επειδή οι λαδολιές μας είναι το σπίτι μας, η οικογένειά μας, η Κρήτη μας\" (σελ. 110).

\"Μια κραυγή της Βασιλικώς κι ο άτυχος νέος σωριάστηκε καταγής επάνω στις πεσμένες ελιές. Μια κηλίδα αίμα κι ένας σπασμός, τίποτε περισσότερο. Μια κηλίδα αίμα που απλώθηκε στη γη, σκορπίζοντας τα είκοσι χρόνια του παιδιού όπως σκορπίζει ο άνεμος τα άλικα πέταλα ενός λουλουδιού που ξεχάστηκε παίζοντας μαζί του. Το καστανό του δέρμα εσκίστηκε σαν το χασέ στα δυο κι η λίμνη που σχηματίστηκε αναμείχθηκε με τον ιδρώτα κι έγινε ένα με το λευκό πουκάμισο που κόλησε πάνω του, εκεί ακριβώς στο μέρος της καρδιάς, αφήνοντας να διαγράφεται στο σφριγηλό του σώμα ο πόνος που το έκανε να σπαρταρά\" (σελ. 113-114).

\"Τότε το σήκωνε μέχρι το στόμα της, χαμογελούσε στις αναμνήσεις της νιότης της και μονορούφι κατέβαζε το κρασί, για να μη βλέπει την εικόνα που την τρόμαζε. Την εικόνα της γερασμένης απώλειας των ονείρων που αντανακλούσαν τα μάτια της, την εικόνα των τραυματισμένων ψευδαισθήσεων που στάλαζαν ρυθμικά στο περβάζι της ζωής της\" (σελ. 125).

\"Κι η Κατίνα κατάλαβε για πρώτη φορά πως είναι να συμβιβάζονται τα όνειρά σου στο παιχνίδι της ζωής, πώς είναι να γεύεσαι έστω και μια μικρή σταγόνα τους, όταν η ζωή αποφασίζει να σου στερήσει τη χαρά της καταιγίδας του. Κατάλαβε πώς είναι να ρίχνεις στην καρδιά σου μια πρέζα ζάχαρη για να γλυκάνεις τον πόνο σου. Γιατί αυτό ακριβώς είχε κάνει εκείνη την ώρα η μάνα της. Μια πρέζα ζάχαρη της είχε δώσει, με την ελπίδα να αλλάξει τη ζωή της και να γίνει μοδιστρούλα. Αφού για το σχολείο ο πατέρας της ήταν αδύνατον να

πει το ναι, θα τον έπειθε εκείνη να στείλουν το παιδί να μάθει μια τέχνη\" (σελ. 127).

\"Έσφιξε στο στήθος της το βασιλικό κι από εκείνη τη στιγμή κι ύστερα έγινε η μυρωδιά του ένα αναπόσπαστο κομμάτι μνήμης στη ζωή της, ένα αεράκι μάνας που είχε πάντα κοντά της και που, όσα χρόνια και αν πέρασαν, όσο μακριά κι αν βρέθηκε από τη μητρική αγκαλιά, δεν έπαψε ποτέ να τη νιώθει κοντά της. Έμεινε πάντα στη ζωή της μια σταλαγματιά ψευδαίσθησης ακουμπισμένη στο περβάζι των ονείρων της, μια σταλαγματιά μάνας μέσα στην καρδιά της, που πάντα μοσχομύριζε\" (σελ. 130).

\"Κάθε τόσο μια μάνα εντόπιζε το παιδί της και οι θρήνοι ξέσκιζαν τα σωθικά της κι έφταναν ως τον ουρανό, που ξένοιαστος για ό,τι συνέβαινε στη γη έμοιαζε να τρέχει, όμοια γαλάζιο άλογο, ανάμεσα στα σύννεφα\" (σελ. 197).

\"Συμβαίνει, άλλωστε, καμιά φορά να αγαπήσει κανείς εκείνον που τον δυναστεύει, επειδή ακριβώς αυτό που έχει καταφέρει πρωτίστως ο δυνάστης να κάνει είναι να διαβρώσει την ψυχή του θύματός του, ώστε το ίδιο το θύμα να μην μπορεί να διακρίνει ότι υπάρχει ζωή μακριά του\" (σελ. 432).

\"Η μπουλντόζα είχε ήδη ολοκληρώσει το έργο της κι είχε προχωρήσει στα επόμενα σπίτια. Ό,τι είχε κάποτε υπάρξει έχασκε κομματιασμένο στο έδαφος. Και μαζί του όλα όσα οι ένοικοί του είχαν ζήσει μέσα στους υγρούς χώρους αυτού του σπιτιού. Χαρά, θλίψη, υποσχέσεις, λόγια, αγάπη, ζήλια, μίσος και έρωτας. Παιδικές αγκαλιές και δάκρυα, ανακατεμένα όλα μαζί, πεταμένα ανάμεσα στα χαλάσματα\" (σελ. 474).

Πάνος Τουρλής